

VESTINGWERKEN

'S-HERTOGENBOSCH IS WEER EEN HERKENBARE VESTINGSTAD

LOCATIE: 's-Hertogenbosch

PROJECT: restauratie en inrichting oude vestingwerken

ONTWERPERS: OSLO (Martien van Osch), Van Roosmalen Van Gessel architecten (Marc van Roosmalen, Marlène van Gessel),

IN SAMENWERKING MET: Buro Lubbers (ontwikkelingsplan), MTD Landschapsarchitecten (Stadswaizone), en anderen

OPDRACHTGEVER: gemeente 's-Hertogenbosch

LENGTE: 6 km

ONTWERP: vanaf 1999

REALISATIE: vanaf 2000

| Bastion Sint Anthonie.

's-Hertogenbosch heeft de noodzakelijke restauratie van de vestingmuren aangegrepen om het imago van de stad aan te scherpen. Het ontwikkelingsplan dat hieraan te grondslag ligt, heet dan ook Versterkt Den Bosch – het versterkt de oude vestingwerken en tegelijkertijd het beeld van Den Bosch als vestingstad. Dit plan wordt in 1999 opgesteld door Buro Lubbers en Van Roosmalen van Gessel architecten. Op grond hiervan zijn zo'n tachtig deelplannen

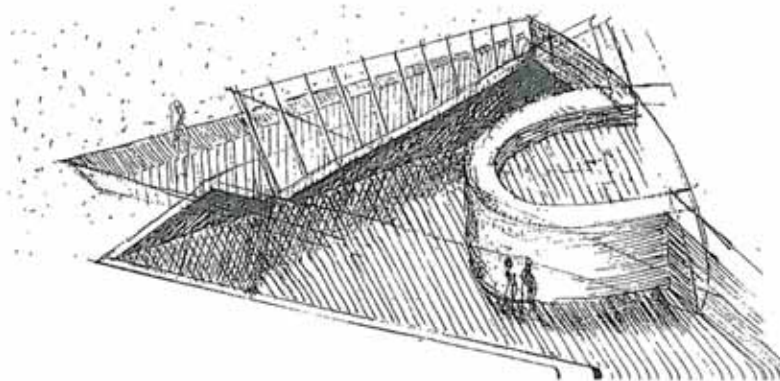
gemaakt, verspreid langs een vestingrand van circa 6 kilometer lengte. Er is nadrukkelijk voor gekozen om niet terug te restaureren naar een bepaalde periode, maar om alle tijdlagen waarin aan de vesting Den Bosch is gebouwd zichtbaar te maken. Zo verhaalt de vesting van de geschiedenis van de stad en is er ruimte voor eigentijdse vormgeving. Andere belangrijke uitgangspunten zijn de bruikbaarheid, het behoud van de zeldzame muurvegetatie, het verbeteren

| Overzichtskaart van projecten langs de vestingrand.

van de waterhuishouding en de bevaarbaarheid van de stadsrivier in en om de vesting. Door de nadruk op bruikbaarheid en imago wordt Versterkt Den Bosch breed gedragen door de Bos-schenaren en plaatselijke financiers. De Gemeente 's-Hertogenbosch gebruikt daarnaast rijks-gelden, Europese subsidies en geld voor samenwerkingsprojecten op het gebied van ecologie en innovatie. Conform het restauratieplan wordt de vesting

| Oud en nieuw werk bij de muurrestauratie.
| Bastion Oranje met het Bastionder, uitgevoerd met een grasdak om het park zo min mogelijk te onderbreken.
| Schets van het historisch informatiecentrum het Bastionder.

| Nieuwe borstwering van Bastion Maria.

gedeeltelijk weer zichtbaar door het blootleggen van muren en bastions die eeuwenlang onder de grond lagen. Waar niets opgegraven kan worden, wordt de vesting aangevuld met nieuwe muren en bouwwerken, aangepast aan actuele archeologische ontdekkingen en bouwhistorische bevindingen. Dit vergt veel flexibiliteit, vertrouwen en continuïteit van de opdrachtgevers, financiers, ontwerpers en uitvoerende partijen.

Om het vestingidee te bestendigen en de vesting toegankelijk te maken, komt er een doorgaande wandelroute langs de vestingrand en krijgen de routes naar het centrum een herkenbare entree. Bijzondere historische vondsten zijn zichtbaar gemaakt. Op Bastion Oranje is hiertoe speciaal het informatiecentrum Bastionder gebouwd. De route om de vesting gaat uit van avontuurlijke wandelaars. De oeverpaden zijn niet overal

Trap met steiger bij Bastion Oranje. Op de achtergrond het Bossche Broek.

nadrukkelijk vormgeven en de verbindingen zijn onconventioneel. Van de Westwal loopt bijvoorbeeld een smalle vlonder onder de Willemsbrug door, waarna via een brug over een stuw en het eilandje onder de Vugtherbrug, met een voetveer het natuurgebied het Bossche Broek bereikt kan worden. De vlonders, aanlegsteigers en leuningen laten zien dat de strenge veiligheidsnormen die in Nederland gelden, niet per se moeten leiden tot standaardoplossingen.

In het westen en zuiden van de stad was de vesting altijd al fysiek aanwezig, zij het niet zo nadrukkelijk als in het nieuwe plan. De singelkades worden in het nieuwe plan aan de stads kant steeper dan voorheen. Aan de buitenkant blijft de oever groen. Deze oever vormt een ecologische verbindingszone. Met het contrast tussen kades en oevers willen de ontwerpers de grens van de vesting benadrukken. Aan de Parklaan is hiertoe een haag langs

| Het voetveer over de Dommel.
| De brug over de stuw, ontworpen in samenwerking met Rob Lubrecht, ontsluit het eilandje.
| De lange vlonder onder de Willemsbrug biedt een spannende wandelroute.

| Ontwerp voor de Dommelpassage en de verbinding met het eilandje.

het water vervangen door een bakstenen borstwering. Dat het om een toevoeging gaat die verwijst naar de haag, is te zien aan de pootjes onder de muur.

Aan de Westwal is de romp van het verdwenen Bastion Maria weer opgebouwd met een geïntegreerd bergbezinkbassin. De kade van de Westwal krijgt nieuwe bomen, waarbij – zoals overal in het plan – gekozen wordt voor vol-groeide exemplaren.

De stadskant van de vesting wordt steniger van karakter.
Boomrooster met naamsvermelding in de Parklaan.
De zwaaiende borstwering langs de Parklaan.

| Bastion Maria met een geïntegreerd bergbezinkbassin.

De aarden wal van Bastion Sint Antonie in de noordoosthoek van de vesting is deels gereconstrueerd en deels vertaald in een reeks van cortenstalen profielen, zodat de bestaande bomen behouden konden blijven. Aan deze kant van de stad staan nog ingrijpende projecten op stapel, waarbij parkeren ondergronds zal worden opgelost en de gedempte stadsgracht wordt hersteld. Er is voor gekozen het water niet helemaal rond te laten lopen, maar bij de rug-

byvelden en Bastion Sint Antonie de hoogteverschillen in het veld het verhaal van de vesting te laten vertellen.

Water speelt een belangrijke rol in Versterkt Den Bosch. De restauratie van de Grote Hekel en een nieuwe vaarweg bij de Kruisbroedershek verbinden de singels met de Binnendieze, die vertakt door het centrum loopt.

De ontwerpers passen in de vormgeving van de nieuwe kades, wallen, bruggen, vlonders en

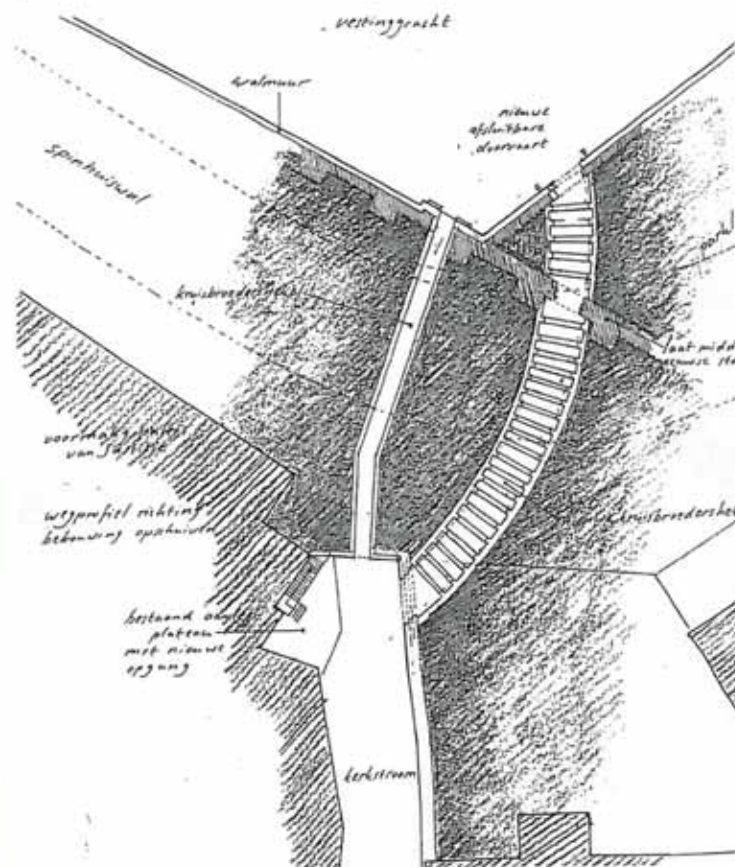
Op basis van het idee voor de stadswalzone ontwierp MTD Landschapsarchitecten in samenwerking met Van Roosmalen Van Gessel het plan voor herstel van de gracht in het zuidwesten bij Bastion Baselaar, inclusief een ondergrondse parkeergarage.

Om de bomen te sparen is de loop van de aarden wal op het Bastion Sint Antonie gereconstrueerd met cortenstalen profielen.

De Binnendieze loopt vertakt door het stadscentrum.

bastions moderne materialen en een eigentijdse vormtaal toe, met zowel robuuste als ijle accenten. Nieuw is steeds nadrukkelijk van oud te onderscheiden, maar er wel mee verbonden. Voor iedere locatie wordt een op zichzelf staand plan gemaakt, waarbij een vast ontwerpteam de samenhang waarborgt. Dit ontwerpteam (een landschapsarchitect en twee architecten) wordt gevoed door een wisselend planteam met deskundigen op het gebied van archeolo-

gie, cultuurhistorie, ecologie, stedenbouw, techniek, verkeer of regelgeving, al naar gelang de locatie. De selectiecommissie van het jaarboek is vol lof over hoe in 's-Hertogenbosch met ambitie aan een dergelijk grootschalig en complex project is gewerkt. De historische gelaagdheid en de nadruk op het gebruik blijken een goede leidraad voor een consistent geheel.

Rondvaartboten vertrekken vanaf een nieuwe steiger aan de Binnendieze.

Detail van het nieuwe gewelf van de Kruisbroedershekel, dat de Binnendieze verbindt met de Singelgracht.

Rugbyveld bij Bastion Sint Antonie.

Plattegrond van de Kruisbroedershekel. Rechts de nieuwe verbinding tussen Singelgracht en Binnendieze.